

Jánosi Zoltán

Tenyérre emelt égbolt

Az esszéíró Páskándi Géza

A huszadik század második felének egyik kiemelkedően jelentős szépirodalmi alkotója, a partiumi Szatmárhegyen 1933. május 18-án született, 1956-os romániai tevékenysége miatt a Ceauşescu-hatalomtól hat éves börtönbüntetést kapott, a Duna-deltában 1963-ig kényszermunkát végzett, többször megkínzott, majd 1974-ben Magyarországra költözött költő, dráma- és esszéíró munkásságának egy része máig nem jutott el egységes rendben, kötetbe szerkesztve az olvasókhoz. A régi és a kortárs irodalomról, a kultúráról, az európai és a magyar történelemről, a művészet számos ágáról, a magyar nyelvről és más, személyesebb témákról is szóló, könyv formájában eddig kiadatlan esszéit az író özvegye, Sebők Anna gyűjtötte össze különböző folyóiratokból, illetve másolta le az író hagyatékában maradt mindeddig még nem közölt, lappangó kéziratokból, és juttatta el a Magyar Napló Kiadóhoz.

Valamennyi írást a Páskándi Gézára élete utolsó hónapjáig alapvetően érvényes, kivételes szakmai tájékozottság, nyelvi és gondolati igényesség, bravúros, mindig a lényeget megvilágító metaforák alkalmazása, a merész – és egy komplex világkép látásmódját tükröző – írásmód jellemzi. Könyve egyidejűen adja fontos, de eddig teljességében és ekkora élességgel még nem látott fejezetét a magyar esszé történetének is. Egy igen jelentős írói életmű anyagának átfogó kiadásait úgy teszi kerekebbé, hogy közben izgalmas könyvet kínál a jelenkor irodalom, történelem, az építő-, a zene- és egyéb művészetek, a nyelv, az európai civilizáció és filozófia, valamint a transzcendensre irányuló gondolkodás iránt érdeklődő olvasóinak. Valamennyi esszében hol nyílt, hol rejtjelesebb problémakörként jelenik meg a diktatúrák működésének és a velük szemben álló, azt megítélő, szabadnak minősített művészeteknek a, s az ember valódi képességeit és lehetőségeit tükröző leleplezés a nyíltan vagy burkoltan emberellenes korokról. („Kölcsey képe alatt Marxot, Lenint nyomták kezembe.”; „Elkezdték felszámolni a magyar és német nyelvű iskolahálózatot, kulturális intézményrendszert, 1958-ban megszüntették a Bolyai Tudomány-

egyetemet…Az erdélyi szellemi életet szinte lefejezték…") (*Legendád keze nem remeg*) („A kolozsvári, szamosújvári cellában, s a Duna-delta kényszermunka-telepein az új foglyokat mindig arról faggattuk: kint közben mi történt? Így tudtuk meg Nagy Imréék kivégzését is. Majd azt: senki sem tudja, hova temették őket.")(*Bűntudat az alig-létezőért*)

Mindenhol kérdéseket feltevő és válaszokat megfogalmazó szabad intellektusával – a szépirodalom és a tudomány határmezsgyéin mozogva – Páskándi Gézának éppen azért van szüksége az esszé műfajára – és alkotói irányai éppen ezért nyílnak ki, szinte a teljes pályáját átfogóan, újra és újra e műfaj felé –, mert vizsgálódásainak az egyik szemléleti pontjából a művészet (esetében a szépirodalom) gondolati–kifejezési–szöveg-formálási határait akarja meghaladni. A másikból pedig messzire fölül akar emelkedni az irodalomra (illetve a művészetekre) vonatkozó tudományok belülről kialakult kategóriáinak dogmáin, bejáratott szabályain és sémákká merevedett módszertanán. Esszéiben így a két területről (művészet és tudomány) a harmadik – az ugyan mindkettőből táplálkozó, elvonatkoztatásában mégis mindkettő fölötti művészet- és létfilozófia – irányában teljesedve ki, úgy alkot autonóm, egymáshoz organikusan kapcsolódó eszmei, fogalmi és képi részletekből felépített gondolati világot, hogy abból egymás területeit átjáró, gazdagító, nagyszabású és káprázatos kilátások nyílnak meg mind a tudomány, mind pedig az irodalom (a művészet) térségeire. Egyedülálló például az a logikai okfejtése, ahogyan a nyelvet és a transzcendenciát, fogalmainkat és azoknak a világunkhoz s működéséhez rendeltségét egységes erőrendszerben mutatja fel; ahogyan bravúros líratörténeti távlatokba helyezve elemzi a táj és a mindenkori stílusformák s a korszerűség kérdéseit; amiképpen a kortárs irodalom egy-egy nagy művét a teljesebb nemzeti sors és az irodalomtörténet távlata felől értelmezi, vagy ahogyan egy-egy elődje küldetését lényegkivalló-an láttatja meg a magyar irodalmi kultúra történeti, sőt magatartási galaxisában. Páskándi Géza irodalomról, nyelvről, nemzetről, művészetről kialakított gondolkodásának határait a vertikális és a horizontális tér és idő, az egyszerre e két világtengelyen mozgó Mindenség nagy kihívása adja. Kutató szellemének a legnyilvánvalóbb hatóereje a különleges egyéni bátorsággal és erőteljes logikával végrehajtott összefüggés-keresés, és az ezek révén megteremtett rendszerek impulzív leírása, egyszóval: az eredetiség.

Páskándi Géza: Az intellektus méltósága
válogatott esszék
Magyar Napló, Fókusz Egyesület, Rádiusz könyvek,
sorozatszerkesztő: Jánosi Zoltán, Budapest, 2019.